

Муниципальное казенное общеобразовательное учреждение
«Средняя общеобразовательная школа №2» с.п. Чегем Второй

Рабочая программа
Родной язык и литературное чтение
на родном языке

(образовательная область)

Кабардино-черкесский язык (родной)

(наименование учебного предмета, курса)

начальное общее образование

(уровень образования)

2-4 классы

2022-2023 учебный год

(срок реализации программы)

2022 г.

**Рабочая программа
учебного предмета «Кабардино-черкесский язык (родной)»
на уровень начального общего образования**

1. Пояснительная записка

Рабочая программа по кабардино-черкесскому языку (родной) на уровень начального общего образования составлена на основе Федерального государственного образовательного стандарта начального общего образования и реализуется на базе следующих учебных пособий:

2	Хубиева Ж.А., Карданова О.Х.	Кабардинский язык.	2	Эльбрус
3	Хубиева Ж.А., Татарова Ф.Дж.	Кабардинский язык.	3	Эльбрус
4	Карданов М.Л., Дыгова К.Х.	Кабардинский язык	4	Эльбрус

Нормативные документы:

- Федеральный Закон «Об образовании в Российской Федерации» (от 29.12.№273-ФЗ).
- приказ Министерства образования и науки РФ «Об утверждении и введении в действие ФГОС НОО» от 6 декабря 2009 г. №373 (с изменениями и дополнениями).
- приказ Министерства образования и науки РФ «Об утверждении порядка организации и осуществления образовательной деятельности по основным общеобразовательным программам – образовательным программам начального общего, основного общего и среднего общего образования» от 30 августа 2013 года №1015.
- Приказ Министерства просвещения РФ от 20 мая 2020 г. № 254 «Об утверждении федерального перечня учебников, допущенных к использованию при реализации имеющих государственную аккредитацию образовательных программ начального общего, основного общего, среднего общего образования организациями, осуществляющими образовательную деятельность».

Цели:

- ознакомление учащихся с основными положениями науки о языке и формирование на этой основе знаково-символического восприятия и логического мышления учащихся;
- формирование коммуникативной компетенции учащихся: развитие устной и письменной речи, монологической и диалогической речи, а также навыков грамотного, безошибочного письма как показателя общей культуры человека.

Задачи:

- развитие речи, мышления, воображения школьников, умения выбирать средства языка в соответствии с целями, задачами и условиями общения;
- освоение учащимися первоначальных знаний о лексике, фонетике, грамматике кабардинского языка;
- овладение умениями писать и читать, участвовать в диалоге, составлять несложные монологические высказывания и письменные тексты- описания и тексты-повествования небольшого объема;
- развитие нравственных и эстетических чувств;
- воспитание у учеников позитивного эмоционально-ценностного отношения к кабардинскому языку, чувства сопричастности к сохранению его уникальности и

чистоты, пробуждение познавательного интереса к языку, стремления совершенствовать свою речь.

Планируемые результаты освоения учебного предмета «Кабардино-черкесский язык (родной)»

Личностные результаты:

- формирование этнической и общероссийской гражданской идентичности (осознание обучающимися своей принадлежности к адыгскому этносу и одновременно ощущение себя гражданами многонационального государства, формирование патриотических ценностей);
- овладение знаниями о родной культуре, религии, уважительное отношение к культурам и традиционным религиям народов России, формирование межэтнического согласия;
- формирование уважительного отношения к семейным ценностям и традициям, любви к природе, родному краю; понимание важности здорового образа жизни;
- развитие умения сотрудничать со сверстниками и взрослыми, предотвращать конфликтные ситуации;
- формирование мотивации к учебной деятельности;
- умение формулировать цель деятельности, задачи, планировать ее, осуществлять самоконтроль, самооценку.

Метапредметные результаты:

- использование приобретенных на родном языке знаний для решения коммуникативных и познавательных задач, для работы с различными источниками информации (словари, энциклопедии, Интернет-ресурсы и т.д.);
- умение составлять диалог на заданную тему, ориентируясь в средствах и условиях общения;
- выбор необходимых языковых средств для ведения диалога, умение составлять письменные тексты;
- развитие коммуникативных способностей школьника, умения выбирать адекватные языковые и речевые средства для успешного решения коммуникативной задачи;
- умение работать с различными видами информации, использовать орфографические и пунктуационные правила.

Предметные результаты:

- осознание кабардино-черкесского языка неотъемлемой частью национальной культуры народа;
- получение начальных представлений о нормах родного языка (орфографических, лексических, грамматических), правилах речевого этикета;
- знание правил правописания;
- умение применять орфографические и пунктуационные правила в объеме изученного материала, находить, сравнивать, классифицировать звуки, буквы, части слова, части речи, члены предложения;
- умение работать с текстами, справочной литературой, словарями, проверять написанное, обобщать знания о языке и применять на практике, в том числе в различных коммуникативных ситуациях.

Содержание учебной программы

2 класс

АДЫГЭБЗЭР ЕТІУАНЭ КЛАССЫМ ШЫДЖЫНЫР ХУЭУНЭТИАШ МЫПХУЭДЭ МУРАДХЭР ЗЭГГЭХХУЛЭНЫМ:

- школактуэхэм я бзэм, я гупсысэклэм, я зэхэщыктым зеггэужыныр, здыхэт, зэпсалгэхэм елытауэ бзэм и Іэмалхэр кыыхыфыныр, гукэктымрэ бзэр зэрызехищІэмрэ еггэфІэклуэныр;

-адыгэбзэм и лексикэм, фонетикэм, грамматикэм ятеухуауэ щІэдзапІэ хуэ щІэныггэ етыныр; бзэм и кгэххуггэ яджхэр нэхь кызыэрыгуэклІ дыдэу зэрызэпкырыхыфын зэфІэклІ хэлххэныр;

-адыгэбзэм пщІэ хуищІу, фІуэ ильаггуу ггэсэныр, ар кгабзэу хума хунымкІэ езым и пщэ кгалэн кызыэрыдэхуэр зэхеггэщыктым, кыдалгхуа псалгэр куууэ иджыным хуэуцииныр, езым и бзэр зэрыриггэфІэклуэным хуцІэггэкхуныр.

Зызымыххуэж мураду адыгэбзэр еггэджыным сытым дежи иІэр абы кызыэфІиггэкІын хуейуэ ггащІэм кыхуиггэуэв кгалэнхэр ггээзщІэнырщ, икІи ар теухуэу шытыпххэщ «анэдэлххубзэ» предметым хуаІэ епльыкІэм, бггэдыххэклІэм, абы нэххыщххэу хэлг гупсысэхэм. Цыхухэр иризэпсалгэу, зэрызэпыщІауэ шытыным бзэр хуэунэтІынымкІэ мурадыр псоми зэхуэдэу (общеобразовательнэ) яггэуэтын хуей щІэныггэхэмкІэ шыІэ Іэмалхэм я зы хэкІыпІэу ар увынырщ, абы езым кыыхэкІыжу шытщ еджакІуэхэм бзэмкІэ нэггэуэщІ ІуэхушІафэ гуэрхэми шаІэ зэфІэклІхэм хэггэххуэн, зеггэужынын, зэпыщІа зэрыхуэ Іэмэпсымэу бзэр кызыэраггэсэбэп щІыкІэхэр еггэфІэклуэн, балиггхэр зыхэт (зыхэпсэукІ) ггащІэм жыджэру хэтыфын папщІэ, зыхуеинум хуэдиз зыужыныггэ я бзэм иггэуэтауэ зэрышытыпххэри. Нэхь пыухыкІауэ а мурадхэр мыпхуэдэу бггэбелджылы ххунуш:

- сабийм псэклэ зыхищІэхэр, и гурыггэу-гурыщІэхэр, зыхушІэкхур (зыхуэпабггэр), кгэзыуххуреихь дунейм хуиІэ епльыкІэр псалгэм иІэ зэфІэклІхэмкІэ кгэггэлггэуэфын, кгэІуэтэфын, нэххыбэрэ кыиггэсэбэп псалгэхэми нэхь машІэрэ кыиггэсэбэпхэми я бжыггэм хэггэххуэн;

- зы лгэныкхуэклэ, Іуэхуггэуэ пыухыкІа гуэрым емыххэлІауэ (емыпхауэ) бзэм и зэхэлгыкІэр зраггэщІэклэрэ, етІуанэ лгэныкхуэклэ, бзэм и зэхэлгыкІэм теухуа Іуэхуггэуэ пыухыкІа гуэр (псалгэ, тхыггэ) гум ираубыдэклэрэ, ххэл-щэным, нэмысым, хабзэм теухуа тхыггэ зэпкырахкІэрэ е апхуэдэ гупсысэ зыхэлг темэклэ сочиненэ ятхкІэрэ я акылым, гупсысэклэм, гуры-хуаггым набдзэгубдзапльэу, езым зицІыхужу шытыным зеггэужынын, еггэфІэклуэн, хэггэххуэн;

- бзэм и зэхэлгыкІэмкІэ щІэныггэ ебггэггэуэткІэрэ, кгебггаджэкІэрэ еджакІуэхэм я кгэуххым нэггэуэщІ лгэныкхуэ псомкІи хэггэххуэн, зеггэ-ужынын;

- еджэныггэм еххэлІа Іуэхуггэуэ псомкІи яІэн хуей есэныггэххэмрэ зэфІэклІхэмрэ еггэггэуэтын, зэфІэггэуэвэн, зеггэужынын (тхылым ирилэжыныр, конспект зэхэлххэныр (щІыныр), псалгальгэ сыт хуэдэхэм ириггэуэзэфыныр);

- еджакІуэхэм яІурыль бзэм зеггэужынын, абыхэм тхэнымкІи псэлгэнымкІи яІэ есэныггэххэмрэ зэфІэклІхэмрэ хэггэххуэн, еггэфІэклуэн (кгебжэныр, едэІуэныр, тхэныр, псэлгэныр), бзэ кгабзэ, шэрыуэ пІурылыным пщальгэ хуэххухэр еггэщІэн.

**ЕТІУАНЭ КЛАССЫМ АДЫГЭБЗЭМКІЭ ШАГГЭУЭТ ШІЭНЫГГЭХЭМ
НЭХЬ МАЩІЭ ДЫДЭУ ІЭМАЛ ИМЫГЭУ КГЫЗЭЩІАУБЫДЭН ХУЕЙХЭР:**

ЕдэІуэныр. Псалгэмакз зэхихыр кыгурыІуэныр.

Псэлгэныр. Здыхэт, зэпсалгэ елытауэ бзэм и Іэмалхэр жгэрыІуатэбзэм кышыггэсэбэпыныр. Зыгуэрым епсэлгэныр, и закхуэу псэлгэным хуэшэрыуэ

хууныр (зыгуэр тепсэлыхыным, хыбар луэтэным, сабийхэм зыхащык темэ гуэрым хэпсэлыхыфыным). Цыху хэтыкэм ехэлэа хабзэхэр зэгэщэныр (фэхэус тыкэ, сэлам ехыжыкэ, кыпхуагэгьуну лэлуэныгэ, фыщэ щыныгэ, лэлуэныгэ зыхуэгэгэныгэ). Кэпсэлыкэ, интонацэ тэмэмым тетыныр.

Кьеджэныгэр. Зыхуеджэ тхыгэм, лэжыгэ кьратым, пэжырытхэ хабзэ, нэгуэщэ убзыхуныгэхэм кьеджэныр ахэр кыгурылуэныр. Хэчыхэуэ кьеджэныр: зыхуей зереджэн материалыр кыгуэтыфыныр.

Тхэныр. Тхыгэбзэмрэ жэрылуатэбзэмрэ зэщхэщыгэкыныр. Псалэухамрэ тхыгэмрэ (текстымрэ) зэхэгэщхэхуныр. Тхыгэм кьытетхыкыным. Кьыздыпхуеджэр (кыбжаэр) пэжырытхэ хабзэ зэбгэщэхэм тету птхыныр. Текстым тхыгэкэ утепсэлыхыжыныр (хыбарым, кьетхэкыным щыщ зыхэлэ хыбырым). Тхыгэ мын (сочиненэ) сабийхэм яфэгэщэгэуэнын тематикэкэ тхыным; хуэху, письмо зэхэлхэныр (компьютерыр кьэбгэсэбэпу).

Кэлуэтэныгэ зэпха.

Бзэм гьащлэм мыхэнэуэ щилэр. Жэрылуатэбзэмрэ (жабзэмрэ) тхыгэбзэмрэ ялэ зэщхэщыкыныгэм кэлэгыбэплын.

Тхыгэр. Тхыгэм кьыщылуэтам тегэщлэлэ хуэху псалэухэр кьыхэгэщхэхуныфын. Тхыгэ зэпыщлэмрэ зы темэкэ зэ мыпха псалэухахэмрэ зэгэщэн.

Тхыгэм кьилуатэр (темэр) гьэбелджылын. Тхыгэ мынми абы и лыхэхэми псалэуащхэ хуэщын.

Темэкэ зэпыщла упщлэхэм егэджаклуэм и унафэм щлэту жэрылуатэуи тхыгэки жэуап иратыфын. Сюжет зилэ сурэт хэм теухуауэ псалэуха зэхэлхэфын. Зы темэкэ зэпхауэ щыт псалэуха зыбжанэ зэхэлхэфын, егэджаклуэм и унафэм щлэту. Упщлэхэр е пункт зылуэщ хууэ кьрат планыр кьагэсэбэпурэ, егэджаклуэм и унафэм щлэту, тхыгэ мынныр (кьызэрыклуэ дьдэр) изложенэу кьалуэтэжыфын.

Зэхэлхэфын икэ егэджаклуэм и унафэм щлэту ятхыфын езы еджаклуэхэр зэрыджэгухэм, зэрыглажэ, я нэгу зэрызрагэужыым теухуа хыбархэр.

Кьабзэу тхэныгэ.

Щхэхуэу гу зылытапхэ. Анэдэльхубзэр егэджыным кьыхыхэу кьабзэу тхэныгэмкэ урок хэха щыленукыым. Ауэ а тхэкэр зыхуэдэнур абы куэдкэ елытауэ зэрыщытым, кьыхэккэ, ар луэхум кьыхэлгытэн хуейщ, тхыгэ лэжыгэ шагэзащлэхэм деж дакыкэ зылуэщ лэагэсу.

лэм, лэпхуамбэхэм, нэрыгуазэм зрагэужыын.

Хэрфхэр зэратхыккэ ахэр зэрызэрапх щыккэм теухуауэ ящлэфхэр ирагэфлэлуэн.

Псалэухэу гэ еджэгэуэм и клуэцкэ зрагэщлэн хуейхэр:

Партэ, кьэрэндащ, бэлыто, Налшык, Москва, Кьэбэрдей, фошыгэу, мафлэ, куэбжэ, щхэгэубжэ, лэпхуамбэ, лэпхуамбэ, тхылымплэ, жэщ, кьанжэ, кьуаргэ, нартыху, портрет, трактор, луащхэ, щиху, тхэмпэ, макэ, папцлэ, лэащлэ, шэнт, чырбыш, хьарбыз, кэлындор, пыпхуэ, унэцлэ, фыгуэ, кьамыл, кьру, лэбжанэ, лэбжанэ, пцлащхуэ, шындырхуэ, пкэ, нэщлэпкэ, лытлэгэн, кьундэпсо.

ЕТЛУАНЭ ГЭ ЕДЖЭГЭУЭМ И КЭМ ДЕЖ ЕДЖАКЛУЭХЭМ ЯЩЛЭН ХУЕЙХЭМРЭ ЯХУЗЭФЛЭКЫПХЭХЭМРЭ.

ЯЩЛЭН ХУЕЙХЭР:

Адыгэбзэ алфавитам хэт хэрфхэр, макэзешэхэмрэ макэ дэклуашэхэмрэ я щытыкэхэр; ударенэр зытель макымырэ зытемылымырэ, макэ дэклуашэ дэгухэмрэ

жыгыжыгхэмрэ, псалъэм и ехьэклэр. Псалъэухаклэ зэджэр (зицлысыр жалэн, определэнэ иратыну хэмыту); зэралатэ, зэрыупщлэ псалъэухахэр (зэрызэхакым ипкэ итклэ ар зицлысыр ящлэу).

Псалъэм и кьежъаплэм деж макъ э-р хьэрф а-клэ кьызэрагьэлягьуэр (зэратхыр).

Ударенэр зицлысыр (ударенэр зытель пычыгьуэ, зытемыль пычыгьуэ).

Псалъэм кьыщыклэу макъыр хьэрфклэ кьыщамыгьэлягьуэр.

Псалъэхэм езыхэр жэуап зыхуэхуэ упщлэ ялэу зэрыщыт. Хэт? Сыт? Сыт ищлэрэ? упщлэхэм жэуап яхуэхуэ псалъэхэр.

Псалъэ зэльэпкьэгьуклэ зэджэр.

ЯХУЗЭФІЭКІЫПХЪЭХЭР:

Хьэтл тэмэмклэ псалъэхэр, псалъэухахэр, псалъэ 40—45-рэ хуэ тхыгьэхэр тхыфын, хьэрф дамыгьэхуэ, лей дамытхэу, езы хьэрфхэр дахэу, зэрыщытын хуейм хуэдэу, тхауэ.

Псалъэхэр пычыгьуэклэ зэпыудын, ударенэр зытель пычыгьуэр кьыхэгьэбелджылыкын, сатырым имыхуэ псалъэхэр пычыгьуэклэрэ ехьэклын;

хьэрфышхуэклэ кьегьэжъауэ тхын цлэхэр, унэцлэхэр, кьуажэ, кьалэхэм я флэщыгьэцлэхэр, псэущхьэхэм зэреджэхэр;

уы, йы, йэ пычыгьуэхэр хьэрфзешэ ы, э ящлымыгьуу тхын, (ужьэ, убальэ, кьэубыдын, тын, игьуэ, етлуанэ);

ударенэр зытемыль макъзешэ э кьигьэлягьуэу хьэрфзешэ а щатхым и шапхьэхэр псалъэр и пэщлэдзэ теплэр (псалъальгьэм зэритым хуэдэу) илэу кьэхьын икли ар дьдэмклэ абыхэм я тхыклэр кьэпсэлъыклэклэ зэхагьэклын (кьамэшхуэ — кьамэ, мастэ пащлэ — мастэ пагуэ);

послелогхэр зи гьусэ псалъэм кьыпыхауэ тхын; псалъэр зэрызэхэт макьклэ зэпкьрыхын: псалъэхэр пычыгьуэклэ зэпыудын, ударенэр зытель пычыгьуэр гьэбелджылын, псалъэм макъхэмрэ хьэрфхэмрэ зэрыщызэклэлъыхьар гьэбелджылын, псалъэр зэрызэхэт макъхэмрэ хьэрфхэмрэ бжыгьэклэ зэрызэхуэхур кьэгьэльэгьуэн (ин, псы, дыгьужь, мэраклуэ, щлэхуэ);

псалъэр жэуап зыхуэхуэ упщлэр тэмэму хуэгьэувын, абыклэ кьэщлэн предмет, щытыклэ, лэжыгьэ кьэзыгьэлягьуэ псалъэхэр ;

Хэт? упщлэм жэуап хуэхуэ псалъэхэмрэ Сыт? упщлэм хуэхуэхэмрэ зэхэгьэклын;

хэт псалъэхэм яку дэль зэпыщлэныгьэхэр гьэбелджылын, псалъэухам и пкьыгьуэ нэхьыщхьэхэр (подлежащэмрэ сказуемэмрэ) кьыхэгьэклын;

псалъэухар хьэрфышхуэклэ кьегьэжъауэ тхын; и клэм точкэ, зэрыупщлэ, хэлэтыкла нагьыщэхэр гьэувын;

тыншу зэхэт тхыгьэ мыиныр диктанту ятхын, гьэ еджэгьуэм и клэм псалъэ 30—40-м нагьэсу;

зэпха упщлэхэу хуагьэуvxэм тхыгьэклэ жэуап иратын, апхуэдэ жэуапхэр псалъэуха кьызэрыклэуэ тынш зытхухуэ зэхэт тхыгьэ зэпха хьууэ;

тхыгьэ мыиныр (псалъэ 50—60) егьэджаклуэм игьэува планым тету жьэрылуатэу е тхыгьэклэ кьэлэуэтэн (изложенэм и лэужьыгьуэ нэхь тынш дьдэ).

КЪЫЗЭДЖЭНУХЭР НЭХЪ ЗЫТЕУХУАР.

Фонетикэр, грамматикэр, тхэклэ тэмэмыр. Бзэм зиужьыныр.

Макъхэмрэ хьэрфхэмрэ. Бзэр псалъэухахэурэ, псалъэухахэр псалъэурэ, псалъэхэр пычыгьуэхэу, пычыгьуэхэр макъыу зэпкьрыхыныр зэрахузэфлэклым адэклэ зегьэужьын. Макъзешэхэмрэ макъ дэклуашэхэмрэ зэхэгьэклынымклэ ялэ зэфлэклэхэмрэ есэнэгьэхэмрэ егьэфлэклэуэн.

Хьэрфыр зыхухэха макъым нэмыщл, нэгьуэщл макъ кьигьэлягьуэу кьыщыклэур зэхэцлэхуклыфын икли кьеджэфын: псалъэм и кьежъаплэм деж щызэхэпх

макзешэ э-р хьэрфзешэ а-клэ кьызэрагьэлыагьуэр (адыгэ, адакьэ, адрей), п, т хьэрфхэмклэ п1, т1 макь дэклуашэхэр кьагьэлыэгьуэнклэ зэрыхьур (пкьынэ, тклуатклуэ).

Хьэрфклэ кьэмыгьэлыэгьуа макьхэр тхыгьэм кьыхагьуэтэфу икли кьеджэфу егьэсэнэм ехьэла лэжыгьэхэр егьэклуэклын: у-, й-хэм я ужьклэ ы кьыщапсэлыр, ауэ ямытхыныр (унэ, гьуджэ, гуцэ, итхьэщлащ, ин, игьуэ).

Макь кьимыгьэлыагьуэу хьэрф щатхым и кьэклуэклэм нэлуасэ хуэщлын, хьэрфым макь кьыщимыгьэлыагьуэм деж, хьэрфым кьемыджэу егьэсэн: (жыгылу, еклуэклыу).

Макзешэ у-мрэ макь дэклуашэ у-мрэ зэхэгьэклынымклэ ялэ есэныгьэхэр егьэфлэклуэн.

Хьэрф э-р, урысыбзэм щилэ мыхьэнэр илэу, адыгэбзэми кьыщагьэсэбэпынклэ зэрыхьум щыгьуэзэн. Ар кьызыщагьэсэбэп псалъэхэм кьеджэфын икли ахэр ятхыфын (экскурс, экскаватор, этаж, элеватор, н.).

Пычыгьуэ йэ зэхахыу е ятхынклэ зэрыхьум щыгьэгьуэзэн. Ар тхыгьэм кьыщагьэсэбэпын (еджэн, ерыщ, ежью, н).

Хьэрф ё -р, урысыбзэ алфавитам щилэ мыхьэнэр зэрилэу, адыгэбзэм кьызэрыщагьэсэбэпыр ящлэн (ёлкэ, шофёр, пулемёт).

Пычыгьуэ йы-р зэхахыу и ятхынклэ зэрыхьум щыгьэгьуэзэн. Абы теухуауэ ящлэхэр тхыгьэм кьыщагьэсэбэпыфын (ин, ищхьэрэ, ислъэмей, иухын, иубэн, я.).

Хьэрф ю, я-хэр, урысыбзэм шалэ мыхьэнэр ялэжу, адыгэбзэм кьызэрыщагьэсэбэпыр ящлэн (Юрэ, яслъэ, н.).

Зэгуэгьу макь дэклуашэ дэгухэмрэ жьгыжыгьхэмрэ зэхацыхуклыфын (п —б,ф — в, т д,

Хьэрф зэгуэтклэ кьэгьэлыэгьуа макьхэр, ахэр зыхэт пычыгьуэхэр, псалъэхэр ятхыным теухуа есэныгьэхэм зрагьэужьын. Псалъэхэр, псалъэухахэр, тхыгьэ клэщлэхэр лэрытхми зэрыбми кьытратхыклын.

Зэрыбми лэрытхми кьытратхыклынымгьэм кьыдэклуэу гу лытэн: тхэн кьыщрагьажьэм деж, япэрэи хьэрфыр тхылымплэ напэм и сэмэгурабгьу гьунэм пэлэщлэу зэрагьэувым икли ар хьэрфышхуэу зэратхым. Апхуэдэу езыхэми ящлыфу есэн.

Псалъэухар тхын щаухам деж, абы и клэм нагьыщэ гуэр зэрагьэувым гу лытэн. Апхуэдэм деж ягьэув нагьыщэр, а ятхым и кьэпсэлыкклэм (и интонацэм) епхауэ зэрыщытыр ящлэн.

Хьэрф зэгуэтклэ кьагьэлыагьуэ макь зыхэт псалъэхэр япэ щыклэ тэмэму (а хьэрф зэгуэтри зэрыхэтым хуэдэу) тхауэ кьрагьэлыагьуэу, пычыгьуэрэ хьэрфхэу хэтхэм теухуауэ зэпкьрахыу кьрагьаджэу, итланэ хьэрф зэгуэтхэр дэгьэхуауэ ахэр езыхэм хагьэувэн хуейуэ доскам кьыхуратхэ псалъэхэр кьытратхыклыфын. Апхуэдэу хьэрф зэгуэтхэр зыхушыщлэ псалъэ зыхэт псалъэухахэр кьытратхыклыфын.

Зи кьэпсэлыкклэмрэ зи тхыклэмрэ зэтэхуэ псалъэхэр, апхуэдэ псалъэу зэхэт псалъэухахэр диктанту (кьызэрыжралэм ипкь итклэ) ятхыфын.

Зи кьэпсэлыкклэмрэ зи тхыклэмрэ зэтемыхуэ псалъэхэм клэлышпын.

Апхуэдэхэм (нэхь тынш дьдэхэм) я тхыклэр кьапщытэфын, зыщлыплэ деж тхауэ зэритым иралытуи, езы псалъэухар зэрызэхэт пычыгьуэхэмрэ макьрэклэ зэпкьрахыури.

Хьэрфышхуэр псалъэухам, цыхуцлэхэм, псэушхьэм флащ цлэхэм я кьыщлэдаплэхэм ятхыфын.

Пычыгьуэр. Псалъэр пычыгьуэклэрэ зэпыудыныр. Псалъэр щатхклэ, сатырым щимыхуэм деж, абы щыщ лыхьэхэр кьыклэлыклуэ сатырым зэрырахьэклым и

хабзэм шыщ нэхъ кызырыгуэклхэр ящлэн, хьэрф зэгуэт зыхэт псалъэхэм я ехьэклыклэм клэлыгыэпллын, шытхэклэ кьагыэсэбэпыфу егыэсэн, у зыхэт хьэрф зэгуэтхэм шыщ дэтхэнэ зы макъзешэ ы кызыклэлыклуэр и закьуэу сатырым кьибнэ зэрыхьур егыэщлэн (**кхьу-за-нэ, ку-мы-лэ**).

Ударенэр. Псалъэм ударенэ зытехуэу хэт пычыгыуэр кьыхагыэбелджылыкыфын. Пычыгыуэм ударенэр зэрытелэпхьукылым кьыхэклэ, а пычыгыуэм хэт макьыр **а-ми э-ми** шызэхамыщлыкылым деж, е **а-м** и плэклэ э зэхыху шыщытым деж, ятхынур зищлысыр кьахутэфын, кызырапщытэ псалъэ кьыхуагыуэту (апхуэдэу ящлынынур мыгугуу шыщытым деж) (**бажафэ — бажэ, фальэшхуэ — фальэ, щлалэф1 — щлалэ, н.**).

Алфавитыр. Алфавитым и мыхьэнэр. Хьэрфхэм зэреджэмрэ абыхэм кьагыэлыагыуэ макьхэм я луклэмрэ зэхацыхукыфын. Алфавитым хьэрфхэм щалэ зэклэлыклуэклэр ящлэн. Кьрат псалъэхэр алфавитклэ зэклэлыклуэу ятхыфын. Кьыхуагыэлыагыуэ тхыгэм хэт псалъэхэр алфавитклэ зэклэлыкхьауэ кьыхатхыкыфын. Тхылтым ит псалъальэм ирилэжыфу егыэсэн, псалъэ иратхэр алфавитам иригыуазээрэ псалъальэм зэрыщызэклэлыкхьам хуэдэу зэхэтхыкыфын (псалъэм и япэ хьэрфым тешлыкхьауэ).

Псалъэ.

Хьэрфышхуэхэр щатхым теухуауэ зрагыэщлахэм зрагыэужьын (хагыэхьуэн). Кьалэхэм, кьуажэхэм, псыхэм я цлэхэр хьэрфышхуэклэ кьрагыажьэу зэратхыр ящлэн. Ар я тхыгэхэм кьыщагыэсэбэпыфын.

Хэт?Сыт ?Сыт хуэдэ?Сыт ищлэрэ?Сыт ищлар?Сыт ищлэнур?Сыт ящлэнур?Сыт ящлэрэ? Упщлэхэм жэуап яхуэхьу псалъэхэм шыгыуэзэн. Апхуэдэ упщлэхэр езы еджаклуэхэми ягыэувыфын.

Предметхэм, лэжыгыгэхэм, шытыклэхэм я флэщыгыэцлэхэр зэхагыэклыфын.

Предметхэм я цлэхэр гуп-гупурэ ягуэшыфын (*зэрыджэгу хьэпшыпхэм я цлэ, еджэныгыгэм епха хьэпшыпхэм я цлэ, кьэклыгыгэхэм я цлэ, псэуцхьэхэм я цлэ, н.*).

Ахэр кызыэщлэзыубыдэ псалъэхэр кьыхуагыуэтыфын (*псалъэм папцлэ:джанэ, гьуэнишэдэж, цей, цлаклуэ, бостей, клагуэ, кьэптал, джэдыгу — цыгыынхэц*).

Предметхэм ящлэхэр (кьащыщлхэр) кызырыкл псалъэхэр гуп-гупурэ ягуэшыфын, ахэр зыгыэзащлэ (*кьызыщыщл*) предмет елытаклэ (*цлыхухэм, псэуцхьэхэм, хьэпшыпхэм, дунейм и кьэхьукьащлэхэм, н.*).

Зи мыхьэнэклэ зэпэгьунэгьу псалъэхэм шыгыуэзэн (щапхьэ зэралъагыум ипкь итклэ).

Зи мыхьэнэклэ зэпэщлэуэ псалъэхэм шыгыэгьуэзэн.

Нэхьыбэрэ дызрихьэллэ послелогхэр егыэцлыхун (*нэс, деж, цхьэклэ, н.*)

Послелогхэр зи гьусэ псалъэхэм пыхауэ зэратхым гу лъегьэтэн.

Псалъэ лъабжьэм шыгыэгьуэзэн. Псалъэ зэлыабжьэгьухэм теухуауэ гурылуэныгыэ ягыуэтын. Апхуэдэ псалъэхэм зэдайуэ зэдахэт лыхьэхэм гу лъатэн. Псалъэ зыбжанэм апхуэдэу зэдахэт лыхьэхэр кьыхагыэбелджылыкыкыфу есэн. Апхуэдэ лыхьэхэр зэщхьу щатхым гу лъегьэтэн (*мажьэ — мажьэшхуэ — мажьэ флыцлэ*).

Псалъэухар.

Бзэр псалъэухаурэ зэпкьрыхын (ягуэшын), а псалъэухахэм кьыхагыуэтыкылым ахэр зытепсэлыкхьыр, а зытепсэлыкхьым хужалэр кьэзыгыэлыагыуэ псалъэхэр (иужьклэ подлежащэ, сказуемэ жыхуалэнухэр). Псалъэухам и пкьыгыуэ нэхьыщхьэхэр. Псалъэухам хэт псалъэхэм яку дэль зэпхыныгыэр кьахутэфын, упщлэ хуагыэувыным ипкь итклэ. Псалъэухахэр я мыхьэнэклэ зэрызэщхьэщыкылым клэлыгыэпллын. Псалъэухам и клэм точкэ, упщлэ, хэлэтыкла нагыщэ ягыэувыфу

есэн. Псалъэухахэр я къэпсэлъыкIэкIэ зэрызэщхьыр, зэрызэщхьэщыкIыр зэхагъэкIыфу егъэсэн.

Дэтхэнэ зы псалъэухари хьэрфышхуэкIэ кърагъэжьэным теухуауэ яIэ есэныгъэм зрагъэужьын. Псалъэуха зэхалъхьэфын икIи ятхыфын.

3 класс

Адыгэбзэмрэ анэдэльхубзэмрэкIэ еджакуэхэм яхузэфIэкIын, ящIэн хуейщ е 3 – нэ классым:

АдыгэбзэмкIэ: - алфавитыр гукIэ, мыккымрэ хьэрфымрэ; псалъалъэ цIыкIумкIэ лэжьыфу щытын хуейщ:

- псалъэхэр пычыгъуэкIэ зэпаудыфу, ударенэ трагъэувэфу;
- псалъэуха цIыкIухэр нэрылъагъу пособиехэмкIэ зэхалъхьэфу;
- текстыр псалъэухауэ ягуэшыфу, псалъэухам псалъэ зэпхахэр къыхагъуэтэфу, абыхэм упщIэ хуагъэувыфу; псалъэ зэпхамрэ псалъэухамрэ я зэщхьэщыкIыныгъэ ящIэ
- IэмалыщIэхэр (иннов.техн.) къагъэсэбэпыфу, интернеткIэ дызыщымыгъуазэ Iуэху гуэрхэр къагъуэтыфу, ахэр ди пащхьэ къралъхьэфу;
- тхэкIэр къабзэу, щыуагъэншэу ягъэзэщIэфу, Iэмал зэриIэкIэ къыхыгъуафIэу ики нэхь псынщIэу тхэфу;
- б/з лэжьыгъэхэр ягъэзэщIэфу, газет, журнал адыгэбзэкIэ ди республикэм къыщыдэкIхэм щыгъуазэу; абыхэм ит материал гуэрхэр урокым къыщагъэсэбэпыфу;
- лексическэ мыхъэнэри, псалъэхэр зэратхри ящымыгъупщэу, словарнэ лэжьыгъэм ехьэлIа зэфIэкIыныгъэхэм щыгъуазэу;
- творческэ, щхьэзакъуэ лэжьыгъэхэр ягъэзащIэу (диктант, изложенэ, сочиненэхэр, сурэт гуэрым теухуа рассказ кIэщI цIыкIухэр зэхалъхьэфу, текстыр пычыгъуэкIэ зэпаудыфу, текст цIыкIум псалъащхьэ къыхуагупсысыфу егъэсэн);
- зэрылажьэ тетрадхэр къагъэсэбэпурэ, тхыльхэм ярыт лэжьыгъэхэр ягъэзащIэкIэрэ я къэухьым зегъэужьын; таблицэхэмкIэ, сурэтхэмкIэ, кроссвордхэмкIэ гъэлэжьэн; Iуэрылуатэм щыщ Iыхьэхэр урокым нэхьыбэрэ къыщагъэсэбэпыфу егъэсэн (*псалъэжьхэр, нэщэнэхэр, н.*)

4 класс

АДЫГЭБЗЭР ЕЦIАНЭ КЛАССЫМ ЩЫДЖЫНЫР ХУЭУНЭТИАЩ МЫШХУЭДЭ МУРАДХЭР ЗЭГЪЭХЪУЛЭНЫМ:

- школакIуэхэм я бзэм, я гупсысэкIэм, я зэхэщIыкIым зегъэужьыныр, здыхэт, зэпсалъэхэм елытауэ бзэм и Iэмалхэр къыхихыфыныр, гукъэкIымрэ бзэр зэрызэхыщIэмрэ егъэфIэкIуэныр;

-адыгэбзэм и лексикэм, фонетикэм, грамматикэм ятеухуауэ щIэдзапIэ хьу щIэныгъэ етыныр; бзэм и къэхьугъэ яджхэр нэхь къызэрыгуэкI дьдэу зэрызэпкърихыфын зэфIэкI хэльхьэныр;

-адыгэбзэм пщIэ хуищIу, фIыуэ илъагъуу гъэсэныр, ар къабзэу хьума хьунымкIэ езым и пщэ къалэн къызэрыдэхуэр зэхегъэщIыкIым, къыдалъхуа псалъэр куууэ иджыным хуэуциныр, езым и бзэр зэрыригъэфIэкIуэным хуцIэгъэкъуныр.

Зызымышьуэж мураду адыгэбзэр егъэджыным сытым дежи иIэр абы къызэфIигъэкIын хуейуэ гъащIэм къыхуигъэуэв къалэнхэр гъэзэщIэнырщ, икIи ар теухуэу щытыпхьэщ «анэдэльхубзэ» предметым хуаIэ епIыкIэм, бгъэдыхьэкIэм, абы нэхьыщхьэу хэль гупсысэхэм. ЦIыхухэр иризэпсалъэу, зэрызэпыщIауэ щытыным бзэр хуэунэтинымкIэ мурадыр псоми зэхуэдэу (общеобразовательнэ)

ягъуэтын хуей щIэныгъэхэмкIэ шыIэ Iэмалхэм я зы хэкIыпIэу ар увынырщ, абы езым кыыхэкIыжу шытщ еджакIуэхэм бзэмкIэ нэгъуэщI IуэхущIафэ гуэрхэми щаIэ зэфIэкIхэм хэгъэхъуэн, зегъэужьын, зэпыщIа зэрыхъу Iэмэпсымэу бзэр кыызэрагъэсэбэп щIыкIэхэр егъэфIэкIуэн, балигъхэр зыхэт (зыхэпсэукI) гъащIэм жыджэру хэтыфын папщIэ, зыхуеинум хуэдиз зыужьыныгъэ я бзэм игъуэтауэ зэрыщытыпхъэри. Нэхъ пыухыкIауэ а мурадхэр мыпхуэдэу бгъэбелджылы хъунуш:

- сабийм псэкIэ зыхищIэхэр, и гурыгъу-гурыщIэхэр, зыхушIэкъур (зыхуэпабгъэр), къэзыухъуреихъ дунейм хуиIэ епльыкIэр псалъэм иIэ зэфIэкIхэмкIэ къэгъэлъэгъуэфын, къэIуэтэфын, нэхъыбэрэ кыигъэсэбэп псалъэхэми нэхъ мащIэрэ кыигъэсэбэпхэми я бжыгъэм хэгъэхъуэн;

- зы лъэныкъуэкIэ, Iуэхугъуэ пыухыкIа гуэрым емыхъэлIауэ (емыпхауэ) бзэм и зэхэлъыкIэр зрагъэщIэкIэрэ, етIуанэ лъэныкъуэкIэ, бзэм и зэхэлъыкIэм теухуа Iуэхугъуэ пыухыкIа гуэр (псалъэ, тхыгъэ) гум ираубыдэкIэрэ, хъэл-щэным, нэмысым, хабзэм теухуа тхыгъэ зэпкърахкIэрэ е апхуэдэ гупсысэ зыхэлъ темэкIэ сочиненэ ятхкIэрэ я акъылым, гупсысэкIэм, гуры-хуагъым набдзэгубдзапльэу, езым зицIыхужу шытыным зегъэужьын, егъэфIэкIуэн, хэгъэхъуэн;

- бзэм и зэхэлъыкIэмкIэ щIэныгъэ ебгъэгъуэткIэрэ, къебгъаджэкIэрэ еджакIуэхэм я къэухъым нэгъуэщI лъэныкъуэ псомкIи хэгъэхъуэн, зегъэ-ужьын;

- еджэныгъэм ехъэлIа Iуэхугъуэ псомкIи яIэн хуей есэныгъэхэмрэ зэфIэкIхэмрэ егъэгъуэтын, зэфIэгъэувэн, зегъэужьын (тхылым ирилэжьыныр, конспект зэхэлъхъэныр (щIыныр), псалъальэ сыт хуэдэхэм иригъуэзэфыныр);

- еджакIуэхэм яIурылъ бзэм зегъэужьын, абыхэм тхэнымкIи псэлъэнымкIи яIэ есэныгъэхэмрэ зэфIэкIхэмрэ хэгъэхъуэн, егъэфIэкIуэн (къеджэныр, едэIуэныр, тхэныр, псэлъэныр), бзэ къабзэ, шэрыуэ пIурылбыным пщальэ хуэхъухэр егъэщIэн.

ЕПЛIАНЭ КЛАССЫМ АДЫГЪЭБЗЭМКIЭ ЩАГЪУЭТ ЩIЭНЫГЪЭХЭМ НЭХЪ МАЩIЭ ДЫДЭУ IЭМАЛ ИМЫГЪУ КЪЫЗЭЩIАУБЫДЭН ХУЕЙХЭР:

ЕдэIуэныр. Псалъэмакъ зэхихыр кыгурыIуэныр.

Псэлъэныр. Здыхэт, зэпсалъэ елытауэ бзэм и Iэмалхэр жьэрыIуатэбзэм кышчыгъэсэбэпыныр. Зыгуэрым епсэлъэныр, и закъуэу псэлъэным хуэшэрыуэ хъуныр (зыгуэр тепсэлъыхыным, хыбар Iуэтэным, сабийхэм зыхащIыкI темэ гуэрым хэпсэлъыхыфыным). ЦIыху хэтыкIэм ехъэлIа хабзэхэр зэгъэщIэныр (фIэхъус тыкIэ, сэлам ехыжыкIэ, кыпхуагъэгъуну лъэIуэныгъэ, фIыщIэ щIыныгъэ, лъэIукIэ зыхуэгъэзэныгъэ). КъэпсэлъыкIэ, интонацэ тэмэмым тетыныр.

Къеджэныгъэр. Зыхуеджэ тхыгъэм, лэжьыгъэ къратым, пэжырытхэ хабзэ, нэгъуэщI убзыхуныгъэхэм къеджэнымрэ ахэр кыгурыIуэнымрэ. Хэчыхъауэ къеджэныр: зыхуей зэреджэн материалыр кыгъуэтыфыныр.

Тхэныр. Тхыгъэбзэмрэ жьэрыIуатэбзэмрэ зэщхъэщыгъэкIыныр. Псалъэухамрэ тхыгъэмрэ (текстымрэ) зэхэгъэщхъэхукIыныр. Тхыгъэм кытетхыкIыным. Къыздыпхуеджэр (кыбжаIэр) пэжырытхэ хабзэ зэбгъэщIахэм тету птхыныр. Текстым тхыгъэкIэ утепсэлъыхыжыныр (хыбарым, къетхэкIыным шыщ зыхэлъ хыбырым). Тхыгъэ мыин (сочиненэ) сабийхэм яфIэгъэщIэгъуэнын тематикэкIэ тхыным; хъуэхъу, письмо зэхэлъхъэныр (компьютерыр къэбгъэсэбэпуи).

КъэIуэтэныгъэ зэпха.

Бзэм гъащIэм мыхъэнэуэ щилэр. ЖьэрыIуатэбзэмрэ (жъабзэмрэ) тхыгъэбзэмрэ яIэ зэщхъэщыкIыныгъэм кIэлъыгъэпльын.

Тхыгъэр.

Тхыгъэм кышчыIуэтам тегъэщIаплIэ хуэхъу псалъэхэр кыыхэгъэщхъэхукIыфын. Тхыгъэ зэпыщIамрэ зы темэкIэ зэ мыпха псалъэухахэмрэ зэгъэпщэн.

Тхыгъэм кыиуатэр (темэр) гъэбелджылын. Тхыгъэ мыинми абы и 1ыхъэхэми псалъашхъэ хуэщ1ын.

Темэк1э зэпыщ1а упщ1эхэм егъэджак1уэм и унафэм щ1эту жьэры1уатэуи тхыгъэкли жэуап иратыфын. Сюжет зилэ сурэт хэм теухуауэ псалъэуха зэхалхъэфын. Зы темэк1э зэпхауэ щыт псалъэуха зыбжанэ зэхалхъэфын, егъэджак1уэм и унафэм щ1эту. Упщ1эхэр е пункт зыт1уш хъууэ кьрат планыр кьагъэсэбэпурэ, егъэджак1уэм и унафэм щ1эту, тхыгъэ мынныр (кызырэрык1уэ дьдэр) изложенэу кьалуэтэжыфын.

Зэхалхъэфын икли егъэджак1уэм и унафэм щ1эту ятхыфын езы еджак1уэхэр зэрыджэгухэм, зэрыглажьэм, я нэгү зэрызрагъэужьым теухуа хыбархэр.

Къабзэу тхэныгъэ.

Щхъэхуэу гу зылытапхъэ. Анэдэльхубзэр егъэджыным кыыхыхъэу къабзэу тхэныгъэмк1э урок хэха щылэнукъым. Ауэ а тхэк1эр зыхуэдэнур абы куэдк1э елытауэ зэрыщытым, кыыхэк1к1э, ар 1уэхум кыыхэлъытэн хуейщ, тхыгъэ лэжыгъэ шагъэзащ1эхэм деж дакыкыэ зыт1уш лъагъэсу.

1эм, 1эпхъуамбэхэм, нэрыгъуазэм зрагъэужьын.

Хьэрфхэр зэратхымк1э ахэр зэрызэрапх щ1ык1эм теухуауэ ящ1эфхэр ирагъэф1экл1уэн.

КЪЫЗЭДЖЭНУХЭР НЭХЪ ЗЫТЕУХУАР.

Фонетикэр, грамматикэр, тхэк1э тэмэмыр.

Бзэм зиужьыныр.

Макъхэмрэ хьэрфхэмрэ. Бзэр псалъэухахэурэ, псалъэухахэр псалъэурэ, псалъэхэр пычыгъуэхэу, пычыгъуэхэр макъыу зэпкырыхыныр зэрахузэф1экл1ым адэк1э зегъэужьын. Макъзешэхэмрэ макъ дэк1уашэхэмрэ зэхэгъэкл1ынымк1э я1э зэф1экл1хэмрэ есэныгъэхэмрэ егъэф1экл1уэн.

Хьэрфыр зыхухэха макъым нэмыщ1, нэгъуэщ1 макъ кыигъэлыагъуэу кыщык1уэр зэхэщ1ыхук1ыфын икли кьеджэфын: псалъэм и кьежъап1эм деж щызэхэпх макъзешэ э-р хьэрфзешэ а-к1э кызызрагъэлыагъуэр (**адыгэ, адакыэ, адрей**), **п, т** хьэрфхэмк1э **п1, т1** макъ дэк1уашэхэр кьагъэлыэгъуэнк1э зэрыхьур (**пкыынэ, тк1уатк1уэ**).

Хьэрфк1э кьэмыгъэлыэгъуа макъхэр тхыгъэм кыыхагъуэтэфу икли кьеджэфу егъэсэнным ехьэл1а лэжыгъэхэр егъэкл1уэк1ын: **у, й**-хэм я ужк1э ы кыщапсэлъыр, ауэ ямытхыныр (**унэ, гъуджэ, гушэ, итхьэщ1аш, ин, игъуэ**).

Макъ кыимыгъэлыагъуэу хьэрф щатхым и кьэкл1уэк1эм нэлуасэ хуэщ1ын, хьэрфым макъ кыщимыгъэлыагъуэм деж, хьэрфым кьемыджэу егъэсэн: (жыгылу, екл1уэк1у).

Макъзешэ у-мрэ макъ дэк1уашэ у-мрэ зэхэгъэкл1ынымк1э я1э есэныгъэхэр егъэф1экл1уэн.

Хьэрф э-р, урысыбзэм щилэ мыхьэнэр и1эу, адыгэбзэми кыщагъэсэбэпынк1э зэрыхьум щыгъуэзэн. Ар кызыщагъэсэбэп псалъэхэм кьеджэфын икли ахэр ятхыфын (экскурс, экскаватор, этаж, элеватор, н.).

Пычыгъуэ **-й, -э** зэхахыу е ятхынк1э зэрыхьум щыгъэгъуэзэн. Ар тхыгъэм кыщагъэсэбэпын (**еджэн, ерыш, ежью, н**).

Хьэрф **ё**-р, урысыбзэ алфавитам щилэ мыхьэнэр зэри1эу, адыгэбзэм кызырэрыщагъэсэбэпыр ящ1эн (**ёлкэ, шофёр, пулемёт**).

Пычыгъуэ **й** ы-р зэхахыу и ятхынк1э зэрыхьум щыгъэгъуэзэн. Абы теухуауэ ящ1эхэр тхыгъэм кыщагъэсэбэпыфын (**ин, ишхьэрэ, ислъэмей, иухын, иубэн, я**).

Хьэрф ю, я-хэр, урысыбзэм шалэ мыхьэнэр ялэжу, адыгэбзэм кьызэрыщагьэсэбэпыр ящлэн (Юрэ, яслэ, н.).

Зэгуэгъу хьу макь дэклуашэ дэгухэмрэ жыгыжыгьхэмрэ зэхацлыхуклыфын (**п — б, ф — в, т — д, н.**).

Хьэрф зэгуэтклэ кьэгьэлъэгъуа макьхэр, ахэр зыхэт пычыгъуэхэр, псалъэхэр ятхыным теухуа есэныгьэхэм зрагъэужьын. Псалъэхэр, псалъэухахэр, тхыгъэ клэщлхэр лэрытхми зэрыбми кьытратхыклыын.

Зэрыбми лэрытхми кьытратхыклыныгьэм кьыдэклуэу гу лъытэн: тхэн кьыщрагъажьэм деж, япэрей хьэрфыр тхылъымплэ напэм и сэмэгурабгъу гьунэм пэлэщлэу зэрагъэувым икли ар хьэрфышхуэу зэратхым. Апхуэдэу езыхэми ящлыфу есэн.

Псалъэухар тхын щаухам деж, абы и клэм нагьыщэ гуэр зэрагъэувым гу лъатэн. Апхуэдэм деж ягъэув нагьыщэр а ятхым и кьэпсэлъыклэм (и интонацэм) епхауэ зэрыщытыр ящлэн.

Хьэрф зэгуэтклэ кьагьэлягъуэ макь зыхэт псалъэхэр япэ щлыклэ тэмэму (а хьэрф зэгуэтри зэрыхэтым хуэдэу) тхауэ кьрагьэлягъуэу, пычыгъуэрэ хьэрфхэу хэтхэм теухуауэ зэпкьрахыу кьрагъаджэу, итланэ хьэрф зэгуэтхэр дэгъэхуауэ ахэр езыхэм хагъэувэн хуейуэ доскам кьыхуратхэ псалъэхэр кьытратхыклыфын. Апхуэдэу хьэрф зэгуэтхэр зыхушыщлэ псалъэ зыхэт псалъэухахэр кьытратхыклыфын.

Зи кьэпсэлъыклэмрэ зи тхыклэмрэ зэтэхуэ псалъэхэр, апхуэдэ псалъэу зэхэт псалъэухахэр диктанту (кьызэрыжралэм ипкь итклэ) ятхыфын.

Зи кьэпсэлъыклэмрэ зи тхыклэмрэ зэтемыхуэ псалъэхэм клэлыпльын.

Апхуэдэхэм (нэхь тынш дьдэхэм) я тхыклэр кьапщытэфын, зыщлыплэ деж тхауэ зэритым иралъытуи, езы псалъэухар зэрызэхэт пычыгъуэхэмрэ макьрэклэ зэпкьрахыури.

Хьэрфышхуэр псалъэухам, цлыхуцлэхэм, псэущхэм флащ цлэхэм я кьыщлэдзаплэхэм ятхыфын.

Пычыгъуэр. Псалъэр пычыгъуэклэрэ зэпыудыныр. Псалъэр щатхклэ, сатырым щимыхуэм деж, абы щыщ лыхьэхэр кьыклэлыклуэ сатырым зэрырахьэклым и хабзэм щыщ нэхь кьызэрыгуэклхэр ящлэн, хьэрф зэгуэт зыхэт псалъэхэм я ехьэклыклэм клэлыгыгьэплъын, щытхэклэ кьагьэсэбэпыфу егьэсэн, **у** зыхэт хьэрф зэгуэтхэм щыщ дэтхэнэ зы макьзешэ **ы** кьызыклэлыклуэр и закьуэу сатырым кьибнэ зэрыхьур егьэщлэн (*кхьу-за-нэ, ку-мы-лэ*).

Ударенэр. Псалъэм ударенэ зытэхуэу хэт пычыгъуэр кьыхагьэбелджылыклыфын. Пычыгъуэм ударенэр зэрытелэпхьуклым кьыхэклэ, а пычыгъуэм хэт макьыр а-ми э-ми щызэхамыщлыклым деж, *е* а-м и плэклэ э зэхахыу щыщытым деж, ятхынур зищлысыр кьахутэфын, кьызэрапщытэ псалъэ кьыхуагъуэту (апхуэдэу ящлынынур мыгугъуу щыщытым деж) (*бажафэ — бажэ, фальэишхуэ — фальэ, щлалэфл — щлалэ, н.*).

Алфавитыр. Алфавитым и мыхьэнэр. Хьэрфхэм зэреджэмрэ абыхэм кьагьэлягъуэ макьхэм я лүклэмрэ зэхацлыхуклыфын. Алфавитым хьэрфхэм шалэ зэклэлыклуэклэр ящлэн. Кьрат псалъэхэр алфавитклэ зэклэлыклуэу ятхыфын. Кьыхуагьэлягъуэ тхыгьэм хэт псалъэхэр алфавитклэ зэклэлыхьауэ кьыхатхыклыфын. Тхылъым ит псалъальэм ирилэжьэфу егьэсэн, псалъэ иратхэр алфавитам иригъуазэурэ псалъальэм зэрыщызэклэлыхьам хуэдэу зэхэтхыклыфын (псалъэм и япэ хьэрфым тешлыхьауэ).

Псалъэ.

Хьэрфышхуэхэр шатхым теухуауэ зрагъэщлаэхэм зрагъэужьын (хагъэхьуэн). Къалэхэм, къуажэхэм, психэм я цлэхэр хьэрфышхуэклэ кърагъажьэу зэратхыр ящлэн. Ар я тхыгъэхэм къыщагъэсэбэпыфын.

Хэт?Сыт ? Сыт хуэдэ? Сыт ищлэрэ? Сыт ищлар? Сыт ищлэнур? Сыт ящлэнур? Сыт ящлэрэ? Упщлэхэм жэуап яхуэхьу псалъэхэм шыгъуэзэн. Апхуэдэ упщлэхэр езы еджаклэуэхэми ягъэувыфын.

Предметхэм, лэжьыгъэхэм, шытыклэхэм я флэшыгъэщлэхэр зэхагъэклыфын.

Предметхэм я цлэхэр гуп-гупурэ ягуэшыфын (*зэрыджэгу хьэпшыпхэм я цлэ, еджэныгъэм епха хьэпшыпхэм я цлэ, къэклыгъэхэм я цлэ, псэуцхьэхэм я цлэ, н.*). Ахэр къызэщлэзыубыдэ псалъэхэр къыхуагъуэтыфын (псалъэм папщлэ:джанэ, гъуэншэдж, цей, щлаклуэ, бостей, клагуэ, къэптал, джэдыгу — шыгъынхэщ).

Предметхэм ящлэхэр (къащыщлэхэр) къызэрыкл псалъэхэр гуп-гупурэ ягуэшыфын, ахэр зыгъэзащлэ (къызыщыщл) предмет елытаклэ (*цлыхухэм, псэуцхьэхэм, хьэпшыпхэм, дунейм и къэхьукъащлэхэм*

Зи мыхьэнэклэ зэпэгъунэгъу псалъэхэм шыгъуэзэн (*щапхьэ зэралъагъум ипкъ итклэ*).

Зи мыхьэнэклэ зэпэщлэуэ псалъэхэм шыгъэгъуэзэн.

Нэхьыбэрэ дызрихьэллэ послелогхэр егъэщлэхун (*нэс, деж, цхьэклэ, н.*)
Послелогхэр зи гъусэ псалъэхэм пыхауэ зэратхым гу лъегъэтэн.

Псалъэ лъабжьэм шыгъэгъуэзэн. Псалъэ зэлъабжьэгъухэм теухуауэ гурылуэныгъэ ягъуэтын. Апхуэдэ псалъэхэм зэдауэ зэдахэт лыхьэхэм гу лъатэн. Псалъэ зыбжанэм апхуэдэу зэдахэт лыхьэхэр къыхагъэбелджылыклыфу есэн. Апхуэдэ лыхьэхэр зэщхьу шатхым гу лъегъэтэн (*мажьэ — мажьэшхуэ — мажьэ флэщлэ*).

Псалъэухар.

Бээр псалъэухаурэ зэпкърыхын (ягуэшын), а псалъэухахэм къыхагъуэтыклым ахэр зытепсэлъыхьыр, а зытепсэлъыхьым хужалэр къэзыгъэлагъуэ псалъэхэр (иужьклэ подлежащэ, сказуемэ жыхуалэнухэр). Псалъэухам и пкъыгъуэ нэхьыщхьэхэр. Псалъэухам хэт псалъэхэм яку дэль зэпхыныгъэр къахутэфын, упщлэ хуагъэувыным ипкъ итклэ. Псалъэухахэр я мыхьэнэклэ зэрызэщхьэщыклым клэлыгъэплъын. Псалъэухам и клэм точкэ, упщлэ, хэлэтыкла нагъыщэ ягъэувыфу есэн. Псалъэухахэр я къэпсэлъыклэклэ зэрызэщхьыр, зэрызэщхьэщыклым зэхагъэклыфу егъэсэн.

Дэтхэнэ зы псалъэухари хьэрфышхуэклэ кърагъэжьэным теухуауэ ялэ есэныгъэм зрагъэужьын. Псалъэуха зэхалъхьэфын икли ятхыфын.

Тематическэ план

№	Наименование раздела	Кол-во часов	Из них		
			диктанты	сочинения	изложения
2 класс					
1	Псалъэуха	3			
2	Макъзешэхэмрэ макъ дэкIуашэхэмрэ	5	«Бжыыхэ»	«Сэ гьэмахуэр зэрызгьэкIуар»	
3	Псалъэр зэрырахьэкIыр	22	«Бажэ» «Гуэдз хыгьуэ»	«ЗыплыхьакIуэ»	1.«Бгэмрэ джэдумрэ» 2.«КIэпхьымрэ дыгьужьымрэ»
4	Макъ дэкIуашэ жыгьыжыгьхэмрэ дэгухэмрэ	11	«ЩIым хузэфIэкIхэр»»	«Дыкьэзыхьуреи хь дунейр щIымахуэм»	
5	Псалъэ	6			
6	Псалъэ льябжьэ	3			
7	Сыт хуэдэ? упщIэм жэуап хуэхьу псалъэхэр	3	«Кьуагуэ»		
8	Сыт ищIэрэ? упщIэм жэуап хуэхьу псалъэхэр	15	«Зэпеуэ», «Си ныбжьэгьур»	«Гьатхэ»	«Абгьуэ»
	Итого	68	5	4	3
3 класс					
1	БлэкIа классхэм щаджам кьытегьэзэн	13	«Уэшхым хиубыдахэр»		
2	Псалъэ	4			«ЩIакхьуэ»
3	Псалъэ зэхэлъыкIэр	16	«ЩакIуэхэр»	«ЩIымахуэ»	
4	Псалъэ льэпкьыгьуэхэр	14	«КIэпхь»		
5	Псалъэуха	18	«Си анэ» «Пхьэхуей» «Бэшэчхэр»	«Дэлэпыкьуэгьу»	«Жыгылу»

6	Гэ псом яджар кыызэщ1экьюэ жын	3	«Гъатхэ»		
	Итого	68	5	2	2
4 класс					
1	Ипэ классым щаджам кыытегь\зэжын	9	«Псалъэуха»	«Бжыыхьэ»	
2	Щы1эц1э	7	«Щы1эц1э»	«Бжыыхьэ дыщэфэ»	
3	Плыфэц1э	6	«Плыфэц1э»		
4	Ц1эпапщ1э	6	«Ц1эпапщ1э»		
5	Глагол	15	«Глагол», «Глаголым и спряженэ», «Ц1эпапщ1эхэмрэ префиксхэмрэ»		«Щымахуэм дунейр»
6	Бжыгэц1э	13	«Бжыгэц1э»	«Щымахуэ»	
7	Зэджам кыытегьэзэжын	12	«Пкыыгьуэ зэльэпкьэгьухэр» «Къэпщытэжыныгь э»		
	Итого	68	7	3	1
	Всего	303			